

Darja Kerec*

Od Talije do gospodične predsednice (Gledališka in kino ponudba v Murski Soboti med obema vojnama)

Začnimo z gospodično predsednico. To je bila Zsuzsa (slov. Žuža), hčerka preminulega direktorja budimpeštanske tekstilne tovarne sredi 30. let 20. stoletja, ki je glavna junakinja v leta 1935 posnetem filmu madžarskega režiserja Martona Endreja. Komedija z naslovom *Gospodična predsednica* (madž. *Elnökkisasszony*),¹ ki v ospredje postavlja vodstvene ambicije in čustvene preobrate mlade ženske, je bila v Murski Soboti predvajana v začetku leta 1941, tj. v času, ko sta dva tekstilna obrata (šivalnici perila Janeza Cvetiča in Ludvika Šiftarja) že zaposlovala blizu 500 marljivih delavk. Film je, čeprav naslov morda namiguje na pridobitve ženske emancipacije, izrazito lahkoten in klišejski. Murskosoboski Grajski kino ga je oglaševal kot veseli film,² podobno tudi nemškega *Kitty in svetovna konferenca* (*Kitty und die Weltkonferenz*, 1939)³ z v tistem obdobju zelo priljubljenima Hannelore Schroth in Paulom Hörbigerjem v glavnih vlogah. Na Slovenskem je bil film s protagonistko Kitty prvič predvajan decembra 1939, na primer v mariborskem kinu Metropol,⁴ le slabe tri mesece po berlinski premieri 25. avgusta. Z enoletnim zamikom, februarja 1941, pa je prišel tudi na platno v Murski Soboti. Film so snemali na avstrijskem Koroškem, ob Milštatskem jezeru, nacistične cenzorje pa je zmotila predvsem anglofilska tendenca zgodbe, v kateri je bila vloga angleškega gospodarskega ministra menda preveč simpatična, zmotila pa jih je tudi glasba, ki naj bi bila preveč pacifistična.⁵

* dr. Darja Kerec, docentka, Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, Oddelek za razredni pouk, SI-1000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad 16, darja.kerec@pef.uni-lj.si

1 <https://hu.wikipedia.org/wiki/Eln%C3%B6kkisasszony>; prim. <https://port.hu/adatlap/film/tv/elnoekisasszony-elnoekisasszony/movie-606>.

2 *Murska krajina*, 23. februar 1941, str. 2.

3 https://de.wikipedia.org/wiki/Kitty_und_die_Weltkonferenz.

4 *Mariborer Zeitung*, 28. december 1939, str. 4.

5 https://de.wikipedia.org/wiki/Kitty_und_die_Weltkonferenz.

Njen avtor je bil Michael Jary (kot Maximilian Michael Jarczyk rojen blizu Katowic leta 1906), ki ni skrival navdušenja nad jazzom in swingom. Umik filma s platen ne preseneča in je nastopil v luči vojne napovedi Francije in Združenega kraljestva Nemčiji 3. septembra. Drugačno usodo kot na Slovenskem je torej doživel v Nemčiji, saj je bil kmalu po premieri s strani Goebbelsovega ministrstva (Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda) uvrščen na seznam prepovedanih filmov.⁶

Zdi se, da vpogled v takratne slovenske filmske napovednike ilustrira vzdušje, ki ga najlažje opišemo kot "zatišje pred viharjem" ... Večji del sveta je že bil vojno in zadnji trije meseci pred okupacijo Jugoslavije so bili tisto kratko obdobje, ko je bil tudi spored pri ponudnikih kulture in zabave, predvsem v lokalnih gledališčih in kinodvoranah nazadnje bolj sproščeno obarvan. Z letom 1945 je namreč prišla sprememba režima in lahkotni filmi zahodne produkcije so se morali umakniti. Za kakšno desetletje je prevladala sovjetska filmska produkcija.

Najprej je bila Talija ...

Pred pojavom filma je bil v središču umetniške ustvarjalnosti in ponudbe gledališki oder in tudi v Murski Soboti so se pred letom 1919 odvijale gledališke predstave. Talija (gr. Thalia, Thaleia) kot muza komedije in pastoralnega pesništva z nepogrešljivima atributoma – komično masko in pastirsko palico, je bila v grški mitologiji tudi zavetnica družabnih dogodkov in srečanj.⁷ Pred začetki gledališča je bilo v Murski Soboti kulturno in družabno življenje največkrat zapolnjeno prav s plesi, banketi in glasbenimi nastopi domačih in gostujočih umetnikov. Začetki gostujočih gledališčnikov segajo v konec 19. stoletja. Največkrat je šlo za improvizirano organizacijo in predstave niso bile dnevne ali tedenske, so jih pa Sobočanci neučakano pričakovali, tako na primer konec avgusta 1909:

»Prašna Murska Sobota se sedaj lahko veseli ob redki, a novi vesti: prišli so gledališčniki ... Dialog se začne med dekleti in damami: Ali bo kakšen, na smrt zaljubljen junak, ali bodo lepe ženske in deklice, ki bodo strle moška srca? No, radovedni bodo zadovoljni. Po ogledu prvih predstav lahko napišemo, da se bo občinstvo prijetno zabavalo, ker nekateri igralci izredno dobro nastopajo.«⁸

Prvi večer je bila na sporedu *Vesela vdova* z glavno igralko Józefino P. Szabolcsi, naslednji pa igra *Orli*. V lokalnem časopisu so o prihajajočih predstavah zapisali, da »če bodo organizatorji odpravili nekatere težave, bo obisk dober.«⁹ Težava je bila predvsem prostorska,

6 https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_im_Nationalsozialismus_verbotenen_Filme.

7 Janković, *Kdo je kdo*, str. 258–259; *Oxford English Dictionary*, str. 859; *New Encyclopaedia Britannica*, str. 670.

8 Kerec, *Sobota na prelomu*, str. 136.

9 Prav tam.

gledališki oder je bil namreč kar na dvorišču gostišča Flisar in v napovedniku so zapisali, da bo začetek predstave ob pol deveti uri, s čimer bi se omogočil gledališki užitek tudi tistim, ki bi prispeli z večernim vlakom.¹⁰ Občinstvo si je želelo tudi več in novejših uprizoritev in že naslednji mesec se jim je želja uresničila:

»Skoraj dve leti je že, da je bilo soboško gledališko občinstvo nazadnje v situaciji, da bi lahko v našem mestu uživalo v najnovejših duhovnih stvaritvah odličnikov naše gledališke literature. Pred nekaj tedni je torej novica, da bo odlična skupina gledališkega ravnatelja Árpáda Kissa septembra prispela k nam na večtedensko gostovanje, povzročila zlahka razumljivo vznemirjenost in razgibanost. Skupina se je predstavila s svetovno znano uspešnico Tat Henrija Bernsteina. Glavno vlogo, vlogo Louise Marie Voysin je igrala Kornélia K. Kövi. Svojo nalogo je opravila dokaj dobro, v kolikor je vlogo pregrešne ženske igrala naravno, brez izumetničenosti in tudi glavni motiv drame, da je zaljubljena ženska zaradi objekta svoje ljubezni vsega sposobna, celo nepoštenosti, je znala pričarati z igrivo lahkotnostjo kot sprejemljivo. Kiss ji je bil dober partner, ki bi lahko bil odličen umetnik, če bi tudi svoj glas obvladoval tako čudovito, kot je odigral svojo vlogo. V vlogi Izabelle Lagardes je bila Lili Asbóth dokaj ljubka in na splošno lahko povemo, da so bili tudi vsi ostali igralci na svojem mestu. Nedeljivo simpatijo občinstva so si zase in za skupino zagotovili že ob prvi priložnosti.«¹¹

V Murski Soboti je v obdobju med obema vojnama v kulturni ponudbi zavel svež veter, kar je bila posledica dejstva, da se je v javnem prostoru slovenska beseda in z njo povezane kulturne dejavnosti okrepila. Tukaj imamo v mislih predvsem gledališča in (takrat improvizirane) kinodvorane oz. kino salone, ki so – preden je Prekmurje pripadlo Krajevini Srbov, Hrvatov in Slovencev – v kulturnem programu pretežno meščanskemu občinstvu ponujala umetniške stvaritve v madžarskem jeziku. Zato ne presenečajo besede pisatelja, publicista in gledališkega zgodovinarja Antona Trstenjaka (1853–1917), ki je ob obisku med popotovanjem po Prekmurju župniku Siniču v Bodoncih govoril tudi o slovenskem gledališču:

»Čudil se je Sinič, in čudili so se mnogi drugi, ko sem jim pripovedoval, da imajo v Ljubljani slovensko gledališče. Slišali niso nikdar o njem in si mislijo, da je vnas vse tako nemški, kakor je na Ogrskem madžarski. Verovati niso mogli, da imajo drame in igrokaze.«¹²

10 Prav tam.

11 Prav tam.

12 *Viri za zgodovino Prekmurja*, str. 203.

Prav o času potovanja po Prekmurju v zadnjih dveh desetletjih 19. stoletja, leta 1892, je Trstenjak v imenu Dramatičnega društva v Ljubljani izdal knjižico o zgodovinskem pregledu gledaliških predstav in slovenske dramske književnosti.¹³ Na gledališke predstave v slovenskem jeziku je bilo treba v Prekmurju počakati še desetletja po Trstenjakovem obisku. Do konca 30. let 20. stoletja je imela Murska Sobota dve gledališki skupini (Sokolsko gledališče in Prosvetno društvo),¹⁴ gostovala pa so tudi gledališča iz Ljubljane, Maribora in Ptuja. To je obdobje, ko so v Dravski banovini delovala poklicna oz. državna gledališča (Maribor in Ljubljana), še več je bilo dramatičnih društev po manjših krajih, kot sta Ptuj ali Celje.¹⁵

Do novih društvenih organizacij je bil Klekl kot katoliški duhovnik in časopisni izdajatelj¹⁶ zelo zadržan, pogosto žaljiv. V Murski Soboti je vse od leta 1929 delovalo Telovadno društvo Sokol, kulturno angažirano je bilo v 30. letih tudi Sokolsko gledališče oz. Sokolska dramatična šola.¹⁷ Leto in pol po združitvi Prekmurja z matico je v svojem časopisu *Novine* objavil, da sokoli v Murski Soboti agitirajo za včlanitev v društvo in da naj bi proti njeni vednosti neko gospodično sprejeli v "svojo čredo" ...¹⁸ Sicer pa je bil odnos celotne katoliške duhovščine do sokolov skoraj poenoten. Župnik v Velikih Laščah Jakob Ramovš je v razpravi 3. seje banskega sveta januarja 1931 izpostavil, da bi moral Sokol Kraljevine Jugoslavije pri vzgoji upoštevati tudi verske momente in prisil, da se ne bi ob nobeni priliki žalilo verskih čustev in da naj njegove prireditve terminsko ne sovpadajo z verskimi obredi.¹⁹

V 20. letih 20. stoletja so v Mursko Soboto začela prihajati gostujoča gledališča, tako tudi ljubljanska Drama, ki je v kinu Dittrich izvedla tri nastope od 30. junija do 2. julija 1928. Predstavili so se s komedijo *Sestrična iz Varšave* Louisa Verneuil, Nicodemijevo *Zora, dan in noč*, z literarnimi odlomki iz Župančičeve *Veronike Deseniške*, Shakespearjevimi *Hamletom* in Vojnovičevo *Smrt majke Jugovića*.²⁰ Vest o gostovanju je tokrat objavil tudi Klekl.²¹

Manj zadržkov je imel Klekl do gledaliških predstav, če so le bile v organizaciji cerkvenih ustanov. Murskosoboško Martinišče, salezijanski dijaški zavod, je bilo

13 Trstenjak, *Slovensko gledališče*.

14 Brumen, *Murska Sobota*, str. 243.

15 *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 174.

16 Jožef Klekl st. je že leta 1904 začel izdajati pobožni mesečnik *Nevtepeno poprijeta Devica Marija, zmožna Gospá Vogrska* (od 1919 *Marijin list*). Urejal ga je v letih 1913–1917. Leto pred začetkom vojne je ustanovil še politični časopis *Novine*. Leta 1906 je začel izdajati še prilogo *Marijinega lista – Kalendar Srca Jezušovoga* (znan tudi kot *Kalendar oz. Koledar*). Pogosto je objavljial pod psevdonimom »Srčen« (SBL: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi275376/>). Politični list oz. tednik *Novine* je izdajal v letih 1914–1929.

17 *Murska krajina*, 13. maj 1934, str. 3; in 20. maj 1934, str. 3.

18 *Novine*, 2. januar 1921, str. 4.

19 Stiplovšek, *Banski svet*, str. 79.

20 *Mariborski večernik Jutra*, 27. junij 1928, str. 2.

21 *Novine*, 1. julij 1928, str. 3.

ustanovljeno na njegovo pobudo. Zavod je imel izobraževalno in vzgojno vlogo. V obve-
stilu o pogojih sprejema gojencev v novem šolskem letu (1939/40) je vodstvo zapisalo:

»Gojenci imajo v zavodu vso oskrbo, dobro versko vzgojo in pomoč v učenju. Goji se tudi petje in godba. Zavod ima zračne učilnice in spalnice, gledališče, igrišča in kopališče.«²²

Osnovna pogoja za sprejem sta bila sprejemni izpit za 1. razred in krstni list. Kulturni dogodki v zavodu so bili povezani z versko vzgojo, tudi odrske postavitve:

»Lepe knjige, lepi navuki, lepi zgledi pobožna molitev, sv. meša, sv. zakramenti, spevanje, akademije, gledališče itd. majo edino to za cilj: Tej dečki naj bodo ednok istinsko tolažba i pomoč svojim lüstvi.«²³

Leta 1933 je Klekl objavil zapis o igri *Kraljestvo palčkov*, ki so jo odigrali šolarji iz Žiž-
kov, osnovno sporočilo igre pa je bila materina ljubezen.²⁴

Sokolsko gledališko društvo se je septembra 1933 predstavilo s tridejanko *Otroška tragedija* (*Kindertragödie*, 1919) avstrijskega zdravnika in pisatelja Karla Schönherrja,²⁵ ki je na kritika pustila močan vtis. Navdušen je bil nad igro treh mladih igralcev, ki so igrali suvereno in so celo zavrnilo pomoč suflerke. Kritik je pohvalil njihovo skladno igro: »*Kar pa je treba posebej poudariti, vsa trojica je igrala kongruentno, da se je videlo da doživlja in občuti celotno dejanje.*« Je pa bil obisk slabši, kot če bi šlo, morda, za veseloigro: »*Obžalovati je le, da poset ni bil boljši, morda igra ni bila srečno izbrana po želji občinstva.*«²⁶

Sokoli na najmlajše obiskovalce niso pozabili vse do začetka vojne in so tako na Lutkovnem odru v Murski Soboti za 19. januar 1941 napovedali dopoldansko ponovi-
tev *Srebrnega pajčka*, pravljične igre v štirih dejanjih,²⁷ so pa v božično-novoletnem času tudi za starejše občinstvo pod vodstvom prof. Liške pripravili Nučičevo veseloigro z naslovom *Dr.* in objavljena kritika je bila zelo naklonjena vsem nastopajočim:

»Po dolgem času nismo bili le deležni neprisiljene zabave, temveč tudi notra-
njega zadovoljstva, kar lahko nudi le igra, ki ni igrana le šablonsko in ki ne usmerja vse svoje sile za trenutnimi efekti za ceno karikatur...«²⁸

22 *Slovenski gospodar*, 21. junij 1939, str. 11.

23 *Kalendar*, 1927, str. 76.

24 *Marijin ograček*, 8. februar 1933, str. 29.

25 Schönherr, Karl (1867-1943), Schriftsteller und Arzt, *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*. Online Edition (Austrian Academy of Science), <http://www.biographien.ac.at/oebl?frames=yes>.

26 *Murska krajina*, 17. september 1933, str. 3.

27 *Murska krajina*, 19. januar 1941, str. 3.

28 *Murska krajina*, 5. januar 1941, str. 2.

Sokoli so lutkovne predstave za mlajše na željo staršev pogosto ponavljali, med drugim tudi Šumenjakovo *Čarobno iglo*.²⁹

Ljubiteljski igralci so bili zelo dejavni. Lokalna skupnost je njihovo samoiniciativnost sprejemala z naklonjenostjo, še posebej nastope podmladka Rdečega križa, ki so za dober namen sodelovali s Sokolskim društvom, največkrat v adventnem mesecu. Tako je bilo tudi decembra 1936, ko je bil izkupiček od prodaje vstopnic namenjen šolski kuhinji. V napovedniku je o premieri pisalo:

»Mladinska igra s petjem in orkestrom – izvajanje Podmladka R. K. v M. Soboti. Iz peresa gospoda Ferjan Milana, učitelja v Murski Soboti, je izšla, danes še v rokopisu, mladinska igra "Slavček". Krstna predstava bo dne 19. t. m. ob 8. uri v Sokolskem domu in 20. ob 3 uri popoldne v režiji pisatelja samega. Pisatelj je našel snov za to 4 dejanko v rudniškem revirju, kjer vlada največje pomanjkanje.«³⁰

Ljubljanski in mariborski poklicni gledališčniki so bili, ob amaterskih, vedno dobro sprejeti s strani občinstva. Avgusta 1937 se je v okviru gostovanj pod vodstvom Milana Skrbinška, gledališkega igralca, režiserja, pisca in pedagoga (v SNG je deloval med leti 1922–1945)³¹ v Murski Soboti ustavila t. i. Slovenska scena. Igralci SNG so v Sokolskem domu uprizorili socialno-psihološko dramo Jožeta Borke *Rafael Ferrari in njegova Marija*.³² Drame za uprizoritev niso sprejeli niti v Ljubljani niti v Mariboru, jo je pa sprejel prav Skrbinšek in jo s skupino mladih igralcev predstavljal v lokalnih slovenskih gledališčih, saj je menil, da gre za zelo vredno in odrsko močno delo.³³ V oceni uprizoritve so zapisali, da so »gledalci mladim igralcem iz srca hvaležni za lep večer.«³⁴

Junija 1938 je gostovalo ljubljansko Narodno gledališče (danes SNG Drama) z dvema večernima predstavama za odrasle. Prva je bila komedija o družbi, ki živi v laži (*Pokojnik* iz leta 1937 Branislava Nušića), druga monokomedija *Ženitev* Nikolaja Gogolja. Popoldanska predstava je bila namenjena otrokom. Zaigrali so *Sneguljčico* (1937) trebanjskega pesnika, dramatika in ravnatelja Narodnega gledališča oz. Drame Pavla Golie. V napovedniku se poziva k polnoštevilni udeležbi: »Sobota mora pokazati, da zna ceniti tako umetniško visoko kvalitetne predstave, kot jih nudi ljubljanska drama!«³⁵ Navdušenje nad organizacijo obiska Narodnega gledališča je izpričano v julijski številki Murske krajine:

29 *Murska krajina*, 16. marec 1941, str. 3; in 23. marec 1941, str. 4.

30 *Murska krajina*, 6. december 1936, str. 2.

31 Skrbinšek, Milan (1886–1963), <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi576766/>.

32 *Murska krajina*, 22. avgust 1937, str. 3.

33 Moravec, *Pričevanja*, str. 1135.

34 *Murska krajina*, 22. avgust 1937, str. 3.

35 *Murska krajina*, 12. junij 1938, str. 3.

»Stroški so bili zelo visoki: vso odrsko opremo, ki je je bilo zelo mnogo zlasti za "Sneguljčico", so pripeljali iz Ljubljane. Uprava je računala s primanjkljajem. Hotela pa je prekmurskemu ljudstvu, posebno še otrokom tudi na zunaj pokazati pravo sliko slov. narodnega odra. Vodstvo ljub. drame je s tem pokazalo, da noče biti gledališče le za Ljubljano, temveč zares "slovensko narodno gledališče". To je pokazal tudi telefonski razgovor dan pred gostovanjem (14. junij, op. a.), ko je uprava poudarila, da želi, da bi prišlo na predstavo čim več preprostega občinstva in je zato pristalo na znižanje cen; posebno pa je to pokazal jasni in odločni uvodni govor ravnatelja Drame pesnika Golie.«³⁶

V občinstvu v dvorani Sokolskega doma so res sedeli najvišji lokalni predstavniki, t. i. kmetska mladina, najmlajši od daleč in blizu. Izkupiček je bil za tovrstni dogodek v Murski Soboti visok, in sicer 9383 dinarjev. Sodelovali so akcijski odbor soboške občine, šole, stanovska, prosvetna in druga društva.³⁷

Kritike o pomanjkanju kvalitetnih gledaliških predstav v Murski Soboti, ki v 30. letih ni premogla niti samostojne namenske dvorane in so se skoraj vse umetniške predstave odvijale v Dittrichovem ali Grajskem kinu ter Sokolskem domu, so bile stalnica. Pogled na gledališko sceno v Murski Soboti v prvi polovici 30. let se razkriva v *Kritičnem dopisu*, objavljenem v Mladem Prekmurcu – listu, ki je izhajal med šolskim letom enkrat mesečno in ga je izdajalo Sokolsko društvo Murska Sobota:

»Nadalje naj omenim dramske in druge prosvetne prireditve, odnosno predstave. Teh bi moralo biti vsaj nekaj več, kot prej omenjenih veselčnih, toda ni pomoči – padle so na sramoten minimum. /.../ tako, da v Soboti tekom zimske sezone nisi videl niti eno resno delo slovenskih, jugoslovanskih popularnih dramatikov. To je skoraj neverjetno, toda, kar je res, je res.«³⁸

Na šolah so dramskim predstavam posvečali večjo pozornost. Dijaki nižje in višje gimnazije so spomladi pod okriljem Rdečega križa uprizorili dramo slovaškega pisatelja Ivana Stodole *Kralj Svetopolk (Kráľ Svätopluk, 1931)*, ki jo je prevedel profesor soboške državne gimnazije Viktor Smolej, režiral pa profesor Jože Potokar. Igra dijakov je bila pohvaljena, dobronamerna kritika pa je bila namenjena scenografiji (*oporekati bi bilo morda nekaterim odrskim slikam*) ter izgovorjavi nekaterih nastopajočih.³⁹

Nabor gledaliških predstav v letu 1939 sovпада z 20-letnico združitve Prekmurja z matico. Ob tej obletnici so pripravili poletno prireditev Prekmurski teden (17.–26.

36 *Murska krajina*, 10. julij 1938, str. 2.

37 Prav tam.

38 *Mladi Prekmurec*, št. 3–4, leto I, 1936/37, str. 39.

39 *Mladi Prekmurec*, št. 5, leto I, 1936/37, str. 52.

junij), ki ga je slovesno odprl ban Marko Natlačen. Pozdravne brzojavke, ki jih je nekaj zbranemu občinstvu prebral soboški župan Ferdinand Hartner, so poslali tudi dr. Anton Korošec, Slovenska akademija znanosti in umetnosti ter mnoga druga društva in ustanove.⁴⁰ 20. junija ob 9. uri zvečer je bila na sporedu priljubljena Župančičeva *Veronika Deseniška* v režiji prof. Jožeta Potokarja, ki je angažiral člane različnih igralskih skupin več soboških društev, tudi prosvetnega. Ker je bilo poletje, je bila predstava kar na odprtem, na dvorišču mestnega gradu, tudi zato, da so lahko vključili nastop na konjih.⁴¹

O uspešno izvedenem 1. Prekmurskem tednu in gledališki predstavi so pisali tudi v Slovenskem narodu:

»Igra je bila v luči reflektorjev in ob izbornih kulisah, ki jih je nudilo sivo zidovje plemenitaškega gradu še prav posebno efektna. Hermana je dovršeno podal prof. Jože Potokar. Veronikino tragično usodo je s prepričevalno igro verno tolmačila ga. Elizabeta Bergerjeva.«

Poudarili so, da je bila celotna uprizoritev »na visoki stopnji igralske umetnosti.«⁴² Notranje dvorišče Szápáryjevega gradu je lahko sprejelo blizu 700 gledalcev.⁴³ Zbadljivo oceno domače gledališke predstave je 1. februarja 1940 objavil Düplin:

»Silno bilo je lepo, ko dali so Veroniko. To bil vam celi rebiljon je, ko obetali so konje. Da jih dajo v predstavo z živim repom z živo glavo. Je ljudstvo klelo: "Prmojdunaj", ko konji so ostali zunaj, saj so plačali vstopnino za ljudi in za živino.«⁴⁴

Neprizanesljiv pa je bil zapis o režiserju predstave, prof. Potokarju: »*Veronika v rajski sreči umrla je pri pravi ječi. Realnost vedno fabricira, če Potokar kaj režira.*«⁴⁵ Potokar je bil vztrajen organizator in režiser gledaliških predstav v Murski Soboti. Sredi decembra 1939 se je tako s Prosvetnim društvom v Prosvetnem domu predstavil z igro Felixa Timmermansa *Župnik cvetočega vinograda*.⁴⁶ A njegova izvedba *Veronike* ni bila edina, ki je izzvala slabo kritiko. Sodelavec ljubljanske Zveze kulturnih društev Osip Šest in tudi režiser prve postavitve (ljubljska Drama, 1924) je v kritiki nastajanja in uprizoritve *Veronike Deseniške* na enem od amaterskih oz. diletantskih odrov v Kranju zapisal, da je kostumografija »nekaj strašnega«, v zvezi z masko pa, da »to niso bila lica, temveč spake in

40 *Murska krajina*, 2. julij 1939, str. 1.

41 *Murska krajina*, 11. junij 1939, str. 1.

42 *Slovenski narod*, 23. junij 1939, str. 2.

43 *Murska krajina*, 2. julij 1939, str. 1.

44 *Düplin*, 1. februar 1940, str. 2.

45 Prav tam.

46 *Murska krajina*, 17. december 1939, str. 2.

da so *diletantje šestkrat odigrali Veroniko in je to dokaz, da neokusne burke niso nujna potreba diletantskih odrov.*⁴⁷

Podobno hudomušen je bil Düplinov zapis o gostovanju ljubljanske Drame, ki je 22. junija gostovala v Sokolskem domu. V drami v treh dejanjih Willyja Oscarja Somina *Atentat* sta nastopila Ivan Levar in znana igralka Mira Danilova, hčerka igralke Avguste Danilove. V Ljubljani je bila premiera decembra 1936. Soboška izvedba tri leta kasneje je bila razprodana.⁴⁸ Zapisali so:

»V dneh te velike razstave bile razne so predstave. Ljubljanska drama svoj spored skrajšala je zad in spred. Le dva igrala sta teater, šla sta se očeta mater. Smo gledali zakona žrtvo, na koncu bilo je vse mrtvo.«⁴⁹ Realna pa je bila ocena v osrednjem časopisu: »Odlična igralca ljubljanske drame sta znala s svojimi dvogovori držati v napetosti več kot 500 gledalcev. Želimo več takih nastopov!«⁵⁰

Anonimni šaljivi kritiki so v Düplinu radi secirali soboško gledališko sceno, katere sestavni del niso bile le lokalne društvene igralske zasedbe in ansambli iz Ljubljane ter Maribora, ampak tudi za tiste čase manj uveljavljena avantgardna gledališča. Med temi je izstopalo Ptujsko mestno gledališče, ki je po zaključku sezone imelo turnejo po severovzhodnih slovenskih središčih.⁵¹ Za prodor avantgardnih ptujskih gledališnikov je zaslužen mlad režiser Fran Žižek.⁵² O njegovem gostovanju v Murski Soboti se je Düplinu zapisalo: »*Iz Ptuja novo gledališče, ki si pot v bodočnost išče, nam odprlo je poglede v nove gledališke vede.*«⁵³ Povedno je dejstvo, da so se v času prireditev Prekmurskega tedna mnogi otroci v okviru šolskih izletov prvič udeležili kino predstave. Uprava Prekmurskega tedna je poskrbela za več zabavnih in kulturnih filmov, ki so jih vsako uro predvajali v Grajskem kinu.⁵⁴

Željo po več gledaliških predstavah so v začetku leta 1941 izpostavili tudi v lokalnem časopisu z opazko, da »*so v Soboti v zadnjem času predstave dokaj redke.*«⁵⁵ Zapis je bil tudi vabilo domačinom, da si 29. januarja zvečer v Sokolski dom pridejo ogledat Kozakovo dramo *Lepa Vida* v izvedbi mariborskega Narodnega gledališča v režiji Vladimirja Skrbinska. Zapisali so tudi, da je vstopnina zelo zmerna in da prireditelji pričakujejo, da

47 Gabrič, *Družbena in družabna vloga*, str. 48–49.

48 *Murska krajina*, 25. junij 1939, str. 2; *Večernik* (Maribor), 17.–18. junij 1939, str. 6.

49 *Düplin*, 1. februar 1940, str. 2.

50 *Murska krajina*, 2. julij 1939, str. 1.

51 *Večernik* (Maribor), 17.–18. junij 1939, str. 8.

52 *Avantgardni teater Frana Žižka in okupacija 1941–1945* (<http://www.mgp.si/si/omgp/zgodovina.html>).

53 *Düplin*, 1. februar 1940, str. 3.

54 *Murska krajina*, 2. julij 1939, str. 2.

55 *Murska krajina*, 26. januar 1941, str. 2.

»*bo Sobota pokazala, da ima razumevanje za dramatsko umetnost.*«⁵⁶ Čez teden dni je bila objavljena ocena uprizorjene drame, o kateri so zapisali, da je šlo za kulturni dogodek, ki redko zaznamuje Mursko Soboto in da je bila dvorana zasedena do zadnjega kotička. Izpostavila se je skrb, da gre zgolj za osamljeno gostovanje štajerskih umetnikov, saj gre v primeru Murske Sobote oz. Prekmurja »za periferijo naše domovine«. Kritika gledališke scene v Murski Soboti je bila neizprosna:

»Če se vprašamo, kaj nudimo našemu doraščajočemu inteligenčnemu naraščanju v pogledu žive odsrke besede, ki je brez dvoma v njihovi intelektualni vzgoji eden najvažnejših činiteljev, moramo odgovoriti: Nič. Dve, tri predstave na leto, ki jih po neskončno dolgih časovnih intervalih spravijo naši diletanti na deske, ni še dovolj, da bi v teh ozirih govorili o pozitivni bilanci.«⁵⁷

V nadaljevanju so zapisali, da bi se moralo ustanoviti domače Dramsko društvo, ki bi mu bila dana tudi »naloga ustvariti nekoč dostojen dom Taliji.«⁵⁸ Da pri slednjem ni šlo le za poetični zaključek, potrjuje novica, da je za izvedeno dramo pohištvo za opremo odra posodila mizarska delavnica Balazič iz Martjanec.⁵⁹ Februarski pozitivni odziv se je obrestoval, saj so se mariborski gledališčniki vrnili že v začetku marca in uprizorili komedijo Alda de Benedettija *Dva ducata rdečih rož*,⁶⁰ v izvorniku Due dozzine di rose scarlatte (1936).

Pojav nemega filma v Murski Soboti

Čar izuma bratov Lumière se je v začetku 20. stoletja dotaknil tudi Murske Sobote, kjer so aprila 1906 v organizaciji N. Seitza v mestnem parku priredili kino predstavo:

»Predstave bodo vsak delavnik popoldan od četrte do osme ure, ob sejmu in (slovesnem) prazniku v tem mesecu pa ob 3., 4., 5., in 6. uri ter zvečer ob 7. in 8. uri. Ob deveti uri zvečer tudi predstave za moške. Vabljeni, pridite v čim večjem številu; s spoštovanjem, prireditelj.«⁶¹

V Murski Soboti so se prve kino predstave pojavile leta 1902, kar je relativno zgodaj v primerjavi s prvim predvajanjem filma bratov Lumière (1895) in Grossmannovima

56 Prav tam.

57 *Murska krajina*, 9. februar 1941, str. 3.

58 Prav tam.

59 *Murska krajina*, 9. marec 1941, str. 3.

60 *Murska krajina*, 2. marec 1941, str. 2; in 9. marec 1941, str. 3.

61 Kerec, *Sóbota na prelomu*, str. 136–137.

prvima dvema slovenskima filmoma (1905). Na Kranjskem, v Ljubljani, je bila prva potujoča kino projekcija novembra 1896.⁶² Potujoče kino predstave je v Murski Soboti leta 1902 imel Kaufer Farkas, stalni kino pa je imel od leta 1911 v že omenjenem gostišču Flisar podjetnik Gustav Dittrich.⁶³ V 20. in 30. letih so se filmi, sprva nemi, predvajali v dveh kinodvoranah: v kinu zasebnega trgovca Gustava Dittricha (kasneje imenovan Kino Central) ter v Grajskem kinu, ki je bil – kot pove že ime – v gradu nekdanjega madžarskega plemiča in posestnika Ladislava Szápáryja, ki ga je soboški občini prodal v začetku 30. let 20. stoletja. Na Slovenskem so manjše kinodvorane v tem obdobju rasle kot gobe po dežju, pogosto so bile v tovarnah ali "fabrikah", kot je bila tekstilna v Preboldu.⁶⁴ Kot piše Vrdlovec, je bila Slovenija v 20. letih že kar dobro kinoficirana, kinematografe so imela vsa mesta, turistični kraji, zdravilišča in rudarska središča. V Ljubljani z okolico jih je delovalo osem, v Mariboru in Trbovljah trije, dva v Celju in Kranju, v Murski Soboti pa so imeli kino Dittrich.⁶⁵

20. leta so bila leta nemega filma. V kinu Gustava Dittricha so maja 1923 vrteli nemški film *Nitko ne zna ...!*⁶⁶ (*Niemand weiß es*, 1920),⁶⁷ konec decembra pa predvajali nemški nemi film *Osveta revolucionarca* (*Der Tod im Nacken*, 1920).⁶⁸ Kino je novo sezono začel s 1. septembrom. V obeh filmih je igral zvezdnik Johannes Riemann, kasneje, najverjetneje od 30. let dalje, član NSDAP.⁶⁹ Kdaj pa kdaj se je na platnih odvrtil film s skandinavskimi zvezdami, tak je bil *Obračun* (*Abrechnung*)⁷⁰ z danskim igralcem Olaffom Fønsem v glavni vlogi. S slovenskimi in nemškimi podnapisi pa je bila opremljena nemška komedija *Princesa Dolara*, ki pa so jo za domače občinstvo prevedli v bolj sramežljivo različico. Izvirnik (*Der Raub der Dollar Prinzessin*, 1921) namreč vsebuje besedo posilstvo, v Nemčiji pa je bila dva dni pred božičem 1924 deležna delne cenzure, saj naj bi žalila verska čustva (... *geeignet seien, das religiöse Empfinden zu verletzen*). V obrazložitvi cenzorja je pisalo, da je bila pojava evangeličanskega pastora smešna in klovnovska (... *weil in der clownhaften Darstellung des Pfarrers ...*).⁷¹ V Dittrichovem kinu so jo takrat še necenzurirano predvajali 30. in 31. decembra 1922.⁷² Starostno ome-

62 Vrdlovec, *Zgodovina filma*, str. 23.

63 Kerec, *Sóbota na prelomu*, str. 168, op. 181.

64 Huš, *Tisti dnevi*, str. 13.

65 Vrdlovec, *Zgodovina filma*, str. 50.

66 Veliko naslovov filmov, ki so se v tem obdobju oglaševali, ponudniki niso prevajali v slovenski jezik, saj so oglaševalski material (plakati) odkupili od večjih jugoslovanskih distributerjev.

67 *Mórszka krajina*, 27. maj 1923, str. 3.

68 *Mórszka krajina*, 30. december 1923, str. 4.

69 https://de.wikipedia.org/wiki/Johannes_Riemann; Liste des membres du NSDAP (<http://la-loupe.over-blog.net/2015/03/liste-des-membres-du-nsdap-r-str.html>).

70 *Mórszka krajina*, 28. januar 1923, str. 4.

71 *Der Raub der Dollarprinzessin*, Deutschland 1921, Spielfilm (<http://www.filmportal.de/node/25941/material/1237622>).

72 *Mórszka krajina*, 31. december 1922, str. 5.

jitev je imela nemška nema komedija *Kako se osvajaju žene. Groteskna pustolovina u 5 činova* (*Der Apachenlord*, 1920), ki je bila v Nemčiji od novembra 1920 prepovedana za mladoletne,⁷³ in tudi pri nas: »Do 16 lejt star mladežen ni dovoljeno!«⁷⁴

V drugi polovici 20. let 20. stoletja so v Murski Soboti večinoma predvajali filme madžarske in nemške produkcije, decembra 1925 je izstopala Mary Pickford v filmu *Rosita* (v režiji Ernsta Lubitscha, 1923),⁷⁵ v začetku leta 1926 pa je na platno prišla nemška drama v dveh delih *Umirajoči narodi* (*Sterbende Völker*, 1922) s Heleno Makowsko – rusko igralko poljskih korenin v eni od vlog.⁷⁶ Gusarska pustolovščina za odrasle *Morski sotona* (*The Sea Hawk*, 1924) je bila na sporedu decembra 1926,⁷⁷ otroška z ameriško otroško igralko Baby Peggy v glavni vlogi (*Mali kapetan oz. Captain January*, 1924) pa januarja 1927.⁷⁸

Spomladi 1927 je prišla na vrsto nemška zgodovinska drama o Mayerlingu – *Tragedija kuče Habsburg* (*Tragödie im Hause Habsburg*, 1924) z madžarsko igralko Marió Corda v vlogi baronice Marije Vetsere,⁷⁹ Goethejevega Fausta (*Faust – Eine deutsche Volkssage*, 1926) pa so v več delih predvajali decembra 1927.⁸⁰

Pojav zvočnega kina

Prelomnico v predvajanju filmov v Murski Soboti predstavlja prav Dittrichov kino, kjer so začeli predvajati prve zvočne filme. Leta 1931, v božično-novoletnem času, je bil na sporedu film *X-27* (*Dishonored*, 1930) z Marlene Dietrich v glavni vlogi.⁸¹ Leto prej je bil posnet njen prvi zvočni film (*Modri angel*), v ameriški romantični vohunski drami pa igra vdovo Marijo (Kolowrat / *X27*).⁸² *X-27* so leto kasneje predvajali v mariborskem Mestnem kinu (Stadt-Kino-Theater)⁸³ in tudi v ljubljanski Matici. V napovedniku za premiero 28. aprila 1932 so za ljubljanske gledalce zapisali, da »*obravnava nevarno delovanje vohunke, ki jo predstavlja poleg Grete Garbo danes najpopularnejša filmska umetnica Marlena Dietrichova.*«⁸⁴ Njen film *Modri angel* so v Murski Soboti predvajali septembra 1932.⁸⁵

73 Zensur (DE): 18.11.1920, B.00745, Jugendverbot (http://montalvo.filmportal.de/en/movie/der-apachenlord_ea43d4a74c875006e03053d50b37753d).

74 *Mürszka krajina*, 10. februar 1924, str. 3.

75 *Mürszka krajina*, 20. december 1925, str. 2.

76 *Mürszka krajina*, 3. januar 1926, str. 3.

77 *Mürszka krajina*, 26. december 1926, str. 3.

78 *Mürszka krajina*, 9. januar 1927, str. 3.

79 *Mürszka krajina*, 13. marec 1927, str. 3.

80 *Muravidek*, 25. december 1927, str. 3.

81 *Muravidek*, 27. december 1931, str. 3.

82 Portal o Marlene Dietrich (<http://marlene.com/cinema/>).

83 *Mariborer Zeitung* (*Marburger Zeitung*, pogovorno Marburgerica ali Mariborčanka), 25. oktober 1932, str. 6.

84 *Jutro* (Ljubljana), 27. april 1932, str. 4; *Slovenski narod*, 27. april 1932, str. 3.

85 *Murska krajina*, 25. september 1932, str. 3.

TON KINO
 z najmodernejšo opremo
 Lastnik G. DITTRICH
 MURSKA SOBOTA.

X-27

Život žene, koja se nije plašila ni života ni smrti. Po nepoznatim dokumentima iz tajnih arhiva. Napisao i režirao: Josef von Sternberg. U glavnim ulogama: Marlene Dietrich, Victor McLaglen, Gustav von Seyffertitz, Warner Oland, Barry Norton.

100% nemški tonfilm.

Predstave se vršijo:
 v SOBOTO, dne 26. decembra
 ob 1/2 9 uri in
 v NEDELJO, dne 27. decembra
 popoldne ob 1/2 4 uri in zvečer
 ob 1/2 9 uri.

VSTOPNINA:
 I. prostor 15 Din., II. prostor 12 Din. in III. prostor 7 Din.

Slika 1: Časopisni oglas za film X-27 z Marlene Dietrich v glavni vlogi (Muravidék, 27. december 1931, str. 3)

Prvi celovečerni zvočni film *Pevec jazzza* (*The Jazz Singer*) je nastal leta 1927 v produkciji ameriškega Warner Brosa in že slaba štiri leta kasneje se tudi v murskosoboškem kinu Dittrich predvajajo zgodnji zvočni filmi.

Do konca 30. let, še posebej spomladi in poleti, so se v soboških kinih vrtele lahkotne nemške, madžarske in ameriške komedije (*Trije norčavi dnevi*, *Tri zlate deklice*, *Baroničin sluga*, *Pravi in lažni princ*,⁸⁶ *Vila lutk* s Paulom Hörbigerjem in *Ločena žena* iz leta 1936 z zvenco igralsko zasedbo, kot so William Powell, Spencer Tracy, Jean Harlow in Myrna Loy),⁸⁷ pa tudi drame, kot sta *Zaščitniki imperija* s Shirley Temple in *Beg iz trdnjave* z mehiško igralko Dolores del Rio.⁸⁸ Z julijem 1939 je zasebni Kino Dittrich (Central) v poletnih mesecih prenehal z rednimi predstavami, nove so sledile s 1. septembrom.⁸⁹ Grajski kino pa je s predstavami nadaljeval. Tehnična ustreznost

86 *Murska krajina*, 26. marec 1939, str. 2–3.

87 *Murska krajina*, 11. junij 1939, str. 2.

88 Prav tam.

89 *Murska krajina*, 9. julij 1939, str. 4.

kinoprojektorjev in kinodvoran je bila nadzorovana. Tako je nekaj dni pred božičem 1939 Ministrstvo za trgovino in obrt iz Ljubljane v Mursko Soboto poslalo komisijo banske uprave, ki je Dittrichovo kinodvorano ocenila za primerno, »*razen operacijske celice, katera se mora za 1 meter povečati, ta malenkost se da z lahkoto preurediti in upamo ugodnega rešenja.*«⁹⁰

Konec leta 1940 je slovenski (in jugoslovanski) javni prostor, podobno kot smrt kralja Aleksandra, zaznamovala smrt Antona Korošca. Umrli je 14. decembra 1940 v Beogradu. Ko je vest dosegla Prekmurje, so bili časopisi že natisnjeni, zato je bil za 15. december 1940 že natisnjen kino spored. Predvsem žensko občinstvo naj bi v Kinu Central razveseljeval takrat že pokojni Rudolph Valentino v leta 1926 posnetem nemem filmu *The Son of the Sheik: Najlepši film z nepozabljivim ljubimcem občinstva Rudolfom Valentinom SIN ŠEJKA*.⁹¹ Grajski kino pa je v adventnem duhu na spored uvrstil sveto Bernardko, junakinjo filma *Drama v Lurdu*.⁹²

22. decembra 1940⁹³ je osrednji prekmurski tednik Murska krajina objavil obširen zapis o delu in življenju dr. Korošca, a kino predstave niso izostale. Na sporedu so bili: drama *Božji mlini (Boží mlyni, 1938)*, v kateri je zaigrala Čehinja Jiřina Štěpničková, o življenju in ljubezni dveh bratov do istega dekleta nekje na Slovaškem, bolj avanturistični je bil film *Ledeni pekel* o ribičih na Aljaski (*Spawn of the North, 1938*) z Dorothy Lamour, Vladimirjem Sokoloffom in Henryjem Fondom,⁹⁴ francoski film o trgovini z belim blagom *Beli tovor (Le Chemin de Rio/Cargaison blanche, 1937)* so v nemškem jeziku predvajali v Kinu Central med 21. in 23. decembrom, v naslednjih dneh okoli božiča pa je bila na sporedu madžarska komedija *Na pomoč! Podedoval sem! (Segítség, örököltem!, 1937)*.⁹⁵

Tudi 29. decembra 1940 je isti tednik velik del vsebin namenil spominu na Korošca (*Zadnja pot dr. Korošca*), župan Hartner pa je na občinski seji 21. decembra predlagal, da se Slovenska ulica preimenuje v dr. Koroščevo ulico, kar je bilo sprejeto, saj je bil pokojni tudi častni občan Murske Sobote. Javne prireditve z zabavno vsebino so bile predstavljene ali odpovedane, kot na primer športni ples, ki se je vsako leto v organizaciji Športnega kluba Mura odvijal 1. februarja:

»Vodstvo SK Mure v M. Soboti pa smatra, da so časi danes preresni in da niso primerni za takovrstno prireditev, zato je sklenilo, da v tej plesni sezoni ne bo priredilo tega vsesplošno tako priljubljenega in v M. Soboti največjega plesa.«⁹⁶

90 *Murska krajina*, 17. december 1939, str. 3.

91 *Murska krajina*, 22. december 1940, str. 3.

92 *Murska krajina*, 15. december 1940, str. 3.

93 *Murska krajina*, 22. december 1940, str. 2–3.

94 Prav tam, str. 2.

95 Prav tam, str. 3.

96 *Murska krajina*, 29. december 1940, str. 1.

Ples se je še vedno smatral kot tista oblika preživljanja prostega časa, ki se v času uradnega žalovanja ni spodobila, drugače je bilo s kino predstavami. V kinu sta bila ob koncu tedna med 28. in 30. decembrom na sporedu zgodovinska glasbena drama o Johannu Straussu st. *Nesmrtni valček* (*Unsterblicher Walzer*, 1939) s Paulom Hörbigerjem v glavni vlogi ter francoski avanturistični film *Zlata Venera* (*La Vénus de l'or*, 1938).⁹⁷ Ameriški film o življenju v zaporu *Na robiji* (*Penitentiary*, 1938) pa so vrteli v zadnjih dneh starega leta.⁹⁸

Januarja 1941 je Dittrichov kino (Central) ob popoldnevih in večerih ob sobotah, nedeljah in ponedeljkih vrtel glasbeno komedijo oz. "muzikalni velefilm *Zbogom, Dunaj*" z nemškim zvezdnikom Paulom Hörbigerjem. Izvirni naslov je *Falstaff in Wien*⁹⁹ (1939/1940), napovednik v časopisu pa ga podnaslavlja kot *Abschied von Wien*.¹⁰⁰ V teh dneh so se drugod po Sloveniji vrtele komedije, v ljubljanski Slogi film znanih bratov Marx v okviru novoletnega filmskega maratona, v kinu Matica pa so predvajali šaljivo zgodbo o lekarnarjevi ženi, ki se zaljubi v slovitega pevca, ki ga igra italijanski tenorist Giuseppe Lugo (*Pomladna pesem*),¹⁰¹ v Murski Soboti se je v Grajskem kinu vrtela ruska komedija *Volga-Volga* (1938), v Centralu pa madžarska *Dekleta pred maturo* (Magdát kicsapják, 1938).¹⁰² *Volga-Volga* je komedija, v kateri je blestela prva dama sovjetskega filma Lyubov Petrovna Orlova,¹⁰³ film pa so reklamirali tudi z opisom narave (... *prekrasni naravni posnetki iz Rusije* ...).¹⁰⁴ V prvem tednu januarja so vabili tudi k ogledu madžarske komedije *Afera časti* (*Lovagias ügy*, 1937),¹⁰⁵ v Centralu pa je salve smeha izvajal film *Zakon iz ljubezni*.¹⁰⁶ Zdi se, da so bili filmi, ki so se predvajali v Murski Soboti, večinoma madžarske produkcije, a na svoj račun so lahko prišli tudi ljubitelji francoskega filma. Konec januarja 1941 se je v Grajskem kinu predvajal film *Marija Chapdelaine* (*Maria Chapdelaine*, 1934) z Jeanom Gabinom v glavni vlogi,¹⁰⁷ njegova uspešnica *Razdor* (*La belle Équipe*, 1936) pa je prišla na spored naslednji mesec.¹⁰⁸

Madžarski filmi so bili vse do izbruha vojne aprila 1941 stalnica v kinodvoranah, tako so februarja prikazovali ljudsko dramo *Hajduška kri* (*Sárga Csikó*, 1936),¹⁰⁹ je pa to

97 Prav tam, str. 2.

98 Prav tam, str. 3.

99 Falstaff in Wien, Deutschland 1939/1940, Spielfilm (http://www.filmportal.de/en/movie/falstaff-in-wien_ea-43d4a73ba05006e03053d50b37753d); https://en.wikipedia.org/wiki/Falstaff_in_Vienna.

100 *Murska krajina*, 19. januar 1941, str. 3.

101 *Jutro* (Ljubljana), 1. januar 1941, str. 6.

102 *Murska krajina*, 5. januar 1941, str. 3.

103 <https://en.wikipedia.org/wiki/Volga-Volga>.

104 *Murska krajina*, 12. januar 1941, str. 2.

105 Lovagias ügy, 1937 (<http://www.imdb.com/title/tt0027907/>).

106 *Murska krajina*, 12. januar 1941, str. 3.

107 *Murska krajina*, 26. januar 1941, str. 2.

108 *Murska krajina*, 9. februar 1941, str. 2.

109 Sárga Csikó, 1936 (http://www.imdb.com/title/tt0028338/?ref_=nm_film_act_46).

že čas, ko kot dodatek k filmom začnejo predvajati tudi t. i. zvočne tednike oz. žurnale. Šlo je za Foxove in Gaumontove novice iz sveta in z bojišč, priljubljeni pa so bili tudi glasbeni filmi. Februarja sta bila predvajana *Padarevsky*, v angleškem izvirniku *Moonlight Sonata* (1937), v katerem je v glavni vlogi nastopil Ignacy Jan Paderewski, pianist in predsednik druge poljske vlade ter *Rajko rapsodija* (*Rajkorapszodia*, 1939) z nastopajočimi romskimi otroci v starosti od 5 do 13 let.¹¹⁰ Je pa ravno ta film tisti, ki se je istočasno kot del pustnega programa predvajal tudi v Ljubljani v kinu Moste, le da so ga naslovili *Madžarska rapsodija. Film temperamentne madžarske glasbe s cigansko kapelo*.¹¹¹ So pa imeli Ljubljancani priložnost ogledati si tudi dve veliki zvezdi Hollywooda – Ginger Rogers in Freda Astaira (*Vesela ločitev oz. The Gay Divorcee*, 1934). Navduševati se nad Porterjevo glasbo in plesnimi koraki omenjenih igralcev Prekmurcem ni bilo dano. So si pa ogledali, tako kot obiskovalci ljubljanskega kina Union kak mesec kasneje,¹¹² drugi dve zvezdi: Carole Lombard in Caryja Granta v romantičnem filmu *Spomin na ljubezen*¹¹³ (*In Name Only*, 1939),¹¹⁴ ruska zgodovina pa je oživel v sovjetskem filmu *Peter Veliki* (*Pyotr pervyy*, 1937).¹¹⁵ Prikazovali so ga tudi v drugih slovenskih mestih, na primer v Sokolskem domu v Novem mestu.¹¹⁶ Sovražnika človeštva, bacil, ki povzroča tuberkulozo in njegovega odkritelja, je prikazala nemška zgodovinska drama *Dr. Robert Koch* (*Robert Koch, der Bekämpfer des Todes*, 1939).¹¹⁷

Na obiske v Grajskem kinu so se šaljivo odzvali tudi v časopisu *Düplin*, ki so ga oglaševali kot "list za dobro voljo Murske Sobote" in med drugim objavili t. i. žensko resolucijo z zahtevo, da je naj »pri kinopredstavah ženskam dovoljeno imeti klobuke na glavi, ne oziraje se na velikost in obliko. Kdor bi se radi tega razburjal, naj se ga odstrani iz dvorane«,¹¹⁸ v nadaljevanju pa moški očitek: »Prosim, milostljiva, vzemite Vaš klobuk z glave, jaz sem plačal 10 dinarjev. Ženski glas: A jaz za svoj klobuk 150 dinarjev.«¹¹⁹ Za primerjavo: cene vstopnic so bile od 2 do 10 dinarjev, odvisno od sedišča. Pri nakupu 12 vstopnic (blok) je bila cena kot za 10 vstopnic. Posebne kritike pa so bili deležni zamudniki v zapisu

»Prepozno. V kinu se začne predstava, gong udarja na ves glas, ko ugasne razsvetljava, med gledalce dela gaz. Súva levo, súva desno, v čevljih so zmečkani

110 *Murska krajina*, 23. februar 1941, str. 3.

111 *Slovenski narod*, 25. februar 1941, str. 4.

112 *Večernik* (Maribor), 1. april 1941, str. 4.

113 *Murska krajina*, 16. februar 1941, str. 2.

114 https://en.wikipedia.org/wiki/In_Name_Only.

115 *Murska krajina*, 16. februar 1941, str. 2.

116 *Jutro* (Ljubljana), 16. februar 1941, str. 12.

117 *Murska krajina*, 2. februar 1941, str. 2.

118 *Düplin*, 25. februar 1941, str. 1.

119 Prav tam, str. 4.

pálci, ko konča on hojo plesno, se oglasijo gledalci: To je strašno, to je grozno, vedno pride ta prepozno.«¹²⁰

Marca 1941 so poleg "železnega sporeda", kot so madžarske komedije (*Moja žena se poroči* oz. *Maga lesz a férjem*, 1937) ali romantični filmi, kot je *Divji cvet* (*Gyimesi vadvirág*, 1939),¹²¹ organizirali filmsko matinejo Jugoslovanskega Turing kluba, v okviru katere so predvajali več kulturno-propagandnih filmov v sodelovanju z upravo Dravske banovine: filmski žurnal *Trgatev na Dolenjskem*, *Durmitor*, *Iz življenja kozorogov*, *Bloke – zibeljka slovenskega smučarstva*, *Zimski časi očaka Triglava*, skakalne tekme v Planici 1936. Kot zadnji je bil predvajan prvi del velikega Badjurovega *Pohorskega filma*, ki je bil posnet preteklo jesen po nalogu Kraljevske banske uprave Dravske banovine. Filmske projekcije so odprli z uvodnim predavanjem o pomenu filma in stanju produkcije kulturno-propagandnih filmov Slovenije, v poročilu o matineji pa so zapisali,

»da nameravajo v najkrajšem času predvajati ostale domače turistične filme, predvsem iz primorskega, srbskega in bosanskega področja.«¹²²

O normah in morali

Klekl ni bil najbolj naklonjen filmom. Opaziti je tudi, da v času izdajanja *Novin Klekl* kot urednik ni objavljajl oglasov o kino predstavah, niti v obliki novoletnih voščil¹²³ lokalnih ponudnikov storitev in obrtnikov. Vzrok je lahko tudi v samem direktorju kina Dittrich, ki predstav morda ni želel oglaševati v njegovem časopisu. Klekl je rad povzemal kritične zapise katoliške cerkve o nenabožnih filmih, ki so se predvajali v jugoslovanskih kinodvoranah. Morda gre razlog za to iskati tudi v okrožnici papeža Pija XI. (*Vigilanti cura*, 1936), ki ga je v prevodu objavila Katoliška akcija v brošuri *Problemi filma* (1937) in je v filmu videla zgolj ideološko (marksistično) in moralno kvarno zadevo.¹²⁴ Statistični podatki za leto 1936 potrjujejo priljubljenost filmov v Dravski banovini: število kinodvoran na milijon prebivalcev je bilo 45, največ v celotni državi, jugoslovansko povprečje je bilo 23.¹²⁵

Lahko bi rekli, da gre za trk dveh svetov, liberalnega in konservativnega in tudi Prekmurje v tem oziru ni bilo izjema, kar sporoča tudi posrečen oglas za Grajski kino februarja 1939:¹²⁶

120 Prav tam, str. 2.

121 *Murska krajina*, 16. marec 1941, str. 2–3.

122 *Prav tam*, str. 3.

123 *Novine*, 1. januar 1928, str. 4; in 30. december 1928, str. 4.

124 Vrdlovec, *Zgodovina filma*, str. 96, 99.

125 Dolenc, *Med kulturo in politiko*, str. 67.

126 *Düplin*, 1. februar 1939, str. 7.

Časopisni oglas za Grajski kino (*Düplin*, 1. februar 1939, str. 7)

Ljudje so imeli radi filme, v enem od reklamnih oglasov¹²⁷ za istega naročnika so uživalci tovrstne kulture lahko prebrali:

Časopisni oglas za Grajski kino (*Düplin*, 25. februar 1941, str. 8)

Filmska cenzura je obstajala vsepovsod, kjer so bili kinematografi, tudi v Dravski banovini. Odgovornost za primernost filmov ni bila le v domeni države (v Beogradu), pravil so se morali dosledno držati tudi lokalni zasebni kinematografi. Poleg cerkvenih predstavnikov so skrb za morebitno pohujšanje mladih izražali tudi v učiteljskih vrstah:

»Poleg šole, gledališča, knjig, listov in radia je danes brez dvoma važen vzgojni faktor tudi kino. Pred nekaj leti smo imeli kinematografe samo po mestih, danes je drugače. Po zadnji statistiki, ki nam jo je dal na razpolago prosvetni oddelek banske uprave, je danes 43 kinov, od katerih je le še 8 nemih. Vsi ostali so zvočni.«¹²⁸

127 *Düplin*, 25. februar 1941, str. 8.

128 *Učiteljski tovariš*, 29. avgust 1935, str. 3.

O pogostnosti predstav v banovini sredi 30. let pričajo naslednji podatki: v sedmih kinematografih so se prikazovali filmi enkrat ali večkrat dnevno, v osmih trikrat tedensko, v šestnajstih dvakrat tedensko, v osmih le tedensko, v treh dvakrat mesečno, v enem "od slučaja do slučaja".¹²⁹ Pisec članka o kinu in filmih je v *Učiteljskem tovarišu* poleti 1935 zapisal, da

»je žal dobrih filmov pri nas razmeroma malo, tako da je kino za našo mladino prej prokletstvo kot blagoslov. O tem govori dovolj zgovorno naša kriminalna kronika.«¹³⁰

Kaj točno je imel v mislih avtor z omembo kriminala, v zapisu ne izvemo. Morda je namigoval na spolne delikte, tatvine ali celo uboje ... Ni pa njegovo opažanje nič novega: vsaka novotarija, ki se je kdaj pojavila, je pri varuhih morale doma in po svetu, še posebej pri duhovnikih in učiteljih, vzbudila ali še vzbuja dvome, naj je šlo za ples, gledališko igro, izum oz. razvoj gramofona, radia, filmskega traku, televizije ali ne nazadnje svetovne spleta ali pametnih telefonov ... Dogajalo se je v preteklosti, dogaja se danes.

Se pa anonimni pisec skoraj huduje nad ameriško hiperprodukcijo in lamentira nad skandinavsko:

»Švedi in Norvežani, ki so producirali nemi film dobre kvalitete, so ob zmagovitem pohodu zvočnega filma utihnili. /.../ Ameriška filmska podjetja pa ne vodijo pri delu kaka idealna stremljenja, ampak hrepenenje po čim večjem zaslužku. /.../ daje potuho nizkim instinktom, s tem, da nam servira obilico pustolovščin, dekadentnega luksuza, nagote, osladne sentimentalnosti – skratka cenenih senzacij tako v slikah kot v glasbi. Takemu filmu so napovedali ponekod že hud boj. V Ameriki sami vodijo katoliške organizacije¹³¹ točen seznam nemoralnih filmov in jih bojkotirajo.«¹³²

A že dve desetletji prej so ameriški filmi začeli s prevlado; leto 1915 je tisto, ki se ga omenja kot začetek hollywoodskega studijskega sistema in obenem konec evropske prevlade na svetovnem kinematografskem trgu.¹³³

Povedna je tudi statistika zastopanosti filmov po izvoru države: 3,3 % domači filmi, ameriški film 59,5 %, nemški 26,5 %, ruski, češki in francoski film le 1 %, v Dravski banovini je malo večja zastopanost nemškega filma.¹³⁴ Vsaj za vzhodni del Slovenije,

129 Prav tam.

130 Prav tam.

131 Šlo je za Catholic Legion of Decency, ustanovljena 1933.

132 *Učiteljski tovariš*, 29. avgust 1935, str. 3.

133 Vrdlovec, *Zgodovina filma*, str. 31.

134 *Učiteljski tovariš*, 29. avgust 1935, str. 3.

Mursko Soboto, se to potrjuje že po hitrem pregledu filmskih napovednikov v 30. letih 20. stoletja. Ne more pa se niti mimo omembe komunizma (Kleklu je bila v tem obdobju bližje beseda marksizem) v povezavi s sovjetskimi filmi:

»Močno se je razvila filmska industrija v Rusiji, kjer je dandanes film na višku. Žal pa nam je, da je zaradi komunistične tendence ruski film skoraj popolnoma nedostopen.«

Od 20. let dalje za uvoz filmov v Kraljevino SHS ni bilo omejitev, prepovedani so bili edino sovjetski filmi.¹³⁵ O skrbi za mladino pa avtor na koncu članka dodaja:

»V nekaterih državah so prepovedali šolski mladini, da zahaja v kino. V Romuniji so za mladino pod 18 letom sploh vsi kinematografi zaprti. Mogoče so te odredbe pretirane. Zaradi kvarnih posledic, ki jih povzročajo slabi filmi, pa je skrajni čas, da smo tudi mi pri izbiri filmov bolj previdni.«¹³⁶

Norme, kaj se sme in komu predvajati v kinih, so bile torej vse od pojava filma jasno opredeljene. Dotaknimo se še političnega vpliva na javno posredovanje zabavnih oz. filmskih vsebin, bolj točno smrti uglednih mož (redkeje dam) v tistem obdobju. V času, ko so Prekmurci že lep čas sobivali z ostalimi sodržavljanji, sta dve smrti vplivali tudi na sporede v lokalnih kinih, kraljeva 1934 in Koroščeva 1940. Ko je bil 9. oktobra 1934 v atentatu ubit kralj Aleksander I. Karađorđević, so povsod po državi naslovnice časopisov dneve in tedne poročale o smrti in pogrebni slovesnosti. Vsakdanje življenje je šlo naprej in zanimivo, da tudi v obdobju splošnega žalovanja za ubitim kraljem Dittrichov zasebni kino ni za določen čas prekinil s predvajanjem filmov. Tako je bila v nedeljo, 14. oktobra, v časopisnem napovedniku za popoldan in zvečer nemška glasbena komedija *Danes ponoči ali nikdar* (*Heut' kommt's drauf an*, 1933).¹³⁷ Ali je projekcija dejansko stekla, nimamo podatka, kajti naslednji teden, 21. oktobra, je bila celotna številka časopisa Murska krajina v večini vsebin posvečena kraljevi smrti, oglasov za kino predstave ni bilo¹³⁸ in ponovno se napovednik za isti film pojavi šele 4. novembra 1934.¹³⁹ V naslednjih tednih so bili filmi spet na rednem sporedu, o ljubezni do filmov pa so za Aleksandrovega mladoletnega sina Petra II. v listu za mlade bralce (*Naš rod*) zapisali, da nadaljuje delo očeta in da,

135 Vrdlovec, *Zgodovina filma*, str. 51.

136 *Učiteljski tovariš*, 29. avgust 1935, str. 3.

137 *Murska krajina*, 14. oktober 1934, str. 4.

138 *Murska krajina*, 21. oktober 1934.

139 *Murska krajina*, 4. november 1934, str. 3.

»ko je bil zvečer utrujen od učenja ali od dolge poti, pa mu še ni bilo do spanja, ga niso preveč zanimale pravlјice o kraljevičih in kraljičinah. Rajši je šel v svoj hišni kino, kjer vrtijo mladinske zvočne filme.«¹⁴⁰

Najbolj pri srcu so mu bili filmi *o daljnih krajih, čudovitih pokrajinah in planinah*, pri čemer slovenski bralec pomisli tudi na Petrove obiske Bleda, še bolj pa na kratki dokumentarni reportažni film Veličana Beštra iz leta 1922 *Kralj Aleksander na Bledu*¹⁴¹ ... V zapisu se omenja, da sta »njegova mlajša bratca Tomislav in Andrej komaj čakala, da je prišel na vrsto "Miki-maus".«¹⁴² Disneyjeva Miki Miška je bila premierno na platnu prvič prikazana novembra leta 1928 v Združenih državah Amerike (*Steamboat Willie*).¹⁴³

Marca 1941 je Klekl objavil, da je hrvaški Katoliški list izrazil "zaskrbljenost" nad kinematografijo, ki kot javni vzgojni zavodi niso podvrženi zakonom morale, ampak njihove predvajane vsebine spominjajo na sloves pariških nočnih lokalov. Še bolj pa ga je zbudilo, da se po Sloveniji in na Hrvaškem širi *marksistična propaganda* in da *sovjetski filmi, čeravno so odeti v narodni ruski prt, 'majo vendar propagandistično črto*.¹⁴⁴ Morda je imel v mislih komedijo *Volga-Volga* ali zgodovinski film o Petru Velikem ... Čez mesec dni je bila Jugoslavija v vojni in Kleklova slutnja o "ruski propagandi" se je uresničila. Posebna simbolika se namreč kaže tudi v prvem predvajanem filmu v Murski Soboti, odkar so v Prekmurje prišli rdečearmejci. Nekaj dni po osvoboditvi 4. aprila 1945 so v Grajskem kinu že predvajali sovjetski film s povednim naslovom "6 minut po zmagi". S seboj so ga prinesli vojaki Rdeče armade, zato ni nenavadno, da je bila dvorana polno zasedena. Lokalni časopis, ki je izhajal pod okriljem delegacije Slovenskega narodno-osvobodilnega sveta za Prekmurje in ga je urejal Ferdo Godina, je tako poročal, da »je za gledalce predvajanje filma pomenilo po toliko letih okupacije veliko kulturno doživetje.«¹⁴⁵

Viri in literatura

Objavljeni viri

Mayer, László in András Molnár (ur.), *Viri za zgodovino Prekmurja (2. zvezek). Zbirka dokumentov. Források a Muravidék történetéhez: szöveggyűjtemény*. Szombathely: Arhiv županije Vas; Zalaegerszeg: Arhiv županije Zala, 2008.

140 *Naš rod*, 1934–35, letnik VI, št. 1, str. 29.

141 Vrdlovec, *Zgodovina filma*, str. 52.

142 *Naš rod*, 1934–35, letnik VI, št. 1, str. 29.

143 https://en.wikipedia.org/wiki/Steamboat_Willie.

144 *Marijin list*, 8. marec 1941, str. 70.

145 *Novi čas: glasilo Osvobodilne fronte za Štajersko in Prekmurje*, 15. april 1945, str. 3.

Časopisni viri

Düplin, 1939–1941.

Jutro (Ljubljana), 1932, 1941.

Kalendar Najsvetejšega Srca Jezušovoga, 1927.

Mariborer Zeitung, 1932, 1939.

Mariborski večernik Jutra, 1928.

Marijin list, 1941.

Marijin ograček (priloga Marijinega lista), 1933.

Mladi Prekmurec, 1936/37.

Mórszka krajina: vérsztveni, politicsni i kulturni tjédnik, 1922–1927.

Muravidék, 1927, 1931.

Murska krajina, 1932–1934, 1936–1941.

Naš rod, 1934–35.

Novi čas: glasilo Osvobodilne fronte za Štajersko in Prekmurje, 1945.

Novine, 1921, 1928.

Slovenski gospodar, 1939.

Slovenski narod, 1932, 1939, 1941.

Učiteljski tovariš, 1935.

Večernik (Maribor), 1939, 1941.

Spletni viri

<http://la-loupe.over-blog.net/2015/03/liste-des-membres-du-nsdap-r-s.html>

<http://marlene.com/cinema/>

http://montalvo.filmportal.de/en/movie/der-apachenlord_ea43d4a74c875006e03053d50b37753d

<http://www.biographien.ac.at/oeb!frames=yes>

<http://www.filmportal.de/node/25941/material/1237622>

<http://www.imdb.com/title/tt0027907/>

http://www.imdb.com/title/tt0028338/?ref_=nm_fmg_act_46

<http://www.mgp.si/si/omgp/zgodovina.html>

<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi275376/>

<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi576766/>

https://de.wikipedia.org/wiki/Johannes_Riemann

https://de.wikipedia.org/wiki/Kitty_und_die_Weltkonferenz

https://de.wikipedia.org/wiki/Kitty_und_die_Weltkonferenz

https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_im_Nationalsozialismus_verbotenen_Filme

https://en.wikipedia.org/wiki/Falstaff_in_Vienna

https://en.wikipedia.org/wiki/In_Name_Only

https://en.wikipedia.org/wiki/Steamboat_Willie

<https://en.wikipedia.org/wiki/Volga-Volga>

<https://hu.wikipedia.org/wiki/Eln%C3%B6kkisasszony>

<https://port.hu/adatlap/film/tv/elnoykkisasszony-elnoykkisasszony/movie-606>

Literatura

- Brumen, Borut, Murska Sobota in Sobočani 1919–1941. *Katalog stalne razstave*. Murska Sobota, 1997, str. 239–248.
- Dolenc, Ervin, *Med kulturo in politiko: kulturnopolitična razhajanja v Sloveniji med svetovnima vojnama*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2010.
- Gabrič, Aleš, Družbena in družabna vloga gledališke dejavnosti na Slovenskem v 20. stoletju. *Dinamika sprememb v slovenskem gledališču 20. stoletja*. Ljubljana: 2010, str. 15–88.
- Huš, Katja, Tisti dnevi med tovarno in kinom. *Kino na Slovenskem: Kino (o)živi, Prebold*. Ljubljana, 2016, str. 11–25.
- Janković, Vladeta, *Kdo je kdo v antiki: mitologija, zgodovina, umetnost*. Ljubljana: Modrijan, 2004.
- Kerec, Darja, Sóbota na prelomu 19. in 20. stoletja. *Borec* 56 (617–620), 2004, str. 69–171.
- Moravec, Dušan, Pričevanja vezi upravnika Mariborskega gledališča dr. Brenčiča z domačimi avtorji. *Sodobnost* 14 (11), 1966, str. 1116–1139.
- Slovenski zgodovinski atlas*. Ljubljana: Nova revija, 2011.
- Stiplovšek, Miroslav, *Banski svet Dravske banovine 1930–1935*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2006.
- The Oxford English Dictionary*. Vol. XVII. 2nd Edition. Clarendon Press Oxford, 1989.
- The New Encyclopaedia Britannica*. Vol. 11. Micropaedia. 15th Edition. Chicago, London, 2010.
- Trstenjak, Anton, *Slovensko gledališče: zgodovina gledaliških predstav in dramatične književnosti slovenske*, Ljubljana: Dramatično društvo, 1892.
- Vrdlovec, Zdenko, *Zgodovina filma na Slovenskem: 1896–2011*. Ljubljana: UMco, 2013.

Summary

Darja Kerec

From *Thalia* to *Miss President*

(Theatre and Film Repertoire in Murska Sobota between the Wars)

Between 1919 and 1941, Murska Sobota saw major changes in culture, which was the result of Prekmurje's incorporation into Slovenia. In public institutions, such as schools and offices, Hungarian was replaced by Slovene. No plays were staged in Murska Sobota that would familiarize the local population, particularly the Slovene-speaking population, with the works and creations from the Slovene literary treasure trove before the introduction of the Yugoslav authority in August 1919. The first reason was a political one, since the Hungarian authorities did not allow Slovene to be spoken in public, the exception being prints and masses in the Prekmurje dialect. The second reason stems from a technical shortcoming because the city lacked a suitable theatre or a static cinema. The first silent films, which were produced in Germany and Hungary, were shown in the city already at the beginning of the 20th century. They were popular also in the 1930s, when two theatre groups (Sokolsko gledališče and Prosvetno društvo) were active in Murska Sobota and when the city hosted theatre companies from Ljubljana, Maribor, and Ptuj. Films, initially silent and later on sound films, were shown in two cinemas: in that owned by the merchant Gustav Dittrich (later on Kino Central) and in the cinema located at the castle owned

by the former Hungarian nobleman and landowner Ladislav Szápáry. The repertoire was varied up to the beginning of World War II; it included dramas, tragedies, musicals, adventure films, historical and romantic films produced by studios the world over. In the first years, hit films reached Murska Sobota years later than Maribor and Ljubljana; however, at times they premiered in Murska Sobota first. Films were announced weekly in local newspapers, which published also (anonymous) reviews of plays performed by the local and visiting theatre companies. *Miss President* is merely one of many Hungarian comedies of the 1930s shown in Prekmurje also in the period of the Drava Banovina. Since the Slovene film production of the period was meagre or almost non-existent, Hungarian films were shown often in Murska Sobota and were thus a frequent occurrence.